

ВІДГУК

**офіційного опонента Щербини Віктора Миколайовича
на дисертацію Прохорової Анни Андріївни «Фреймінг-аналіз в історико-соціологічних інтерпретаціях протестних подій: на прикладі Євромайдану 2013–2014 років» подану на здобуття наукового ступеню кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології**

Тема дисертаційної роботи є актуальною, проведені дослідження носить самостійний характер. Інтерпретації протестних рухів та їх наслідків в Україні перетворилися в контексті сучасних змін світового порядку на предмет гострої геополітичної та внутрішньополітичної боротьби. Саме тому наукові дослідження протестних подій і рухів мають неабияку соціальну актуальність. Значна кількість змістовних вимірів феномену протестних рухів в Україні залишаються недослідженими на рівні наукового пізнання, що робить їх предметом публіцистичних і політичних маніпуляцій. Серед них – чимала кількість якісних емпіричних матеріалів, що зібрані під час та після протестних подій в Україні і репрезентують, не вистачає досліджень, де б ставилась мета глибшого розуміння спектру особистої інтерпретації подій, власних дій та мотивів учасників протестних рухів, детально не проаналізовано символічні та соціокультурні конструкти протесту, його смислові мотивації. Відтак проблемна ситуація полягає в тому, що всупереч неабиякій соціальній актуальності наукового знання про протести в Україні, дотепер бракує історико-соціологічних досліджень фактології та усної історії цих протестних подій у свідченнях їх учасників.

Детальне ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом і публікаціями А.А.Прохорової дозволяє стверджувати, що підхід здобувачки до аналізу предмета дослідження є фундаментальним і ґрунтовним. Висловлені положення і рекомендації відзначаються достовірністю. Дисертація має логічну структуру, яка дозволяє розкрити дослідницькі завдання та досягти поставленої мети.

Методологічна основа дослідження є адекватною проблемі та завданням, що їх було вирішено.

Зокрема, було використано якісні соціологічні методи збору та аналізу даних, які уможливають парадигмально інший погляд на повсякденну реальність протестної активності та смислових комунікацій Євромайдану 2013–2014 років. Історико-соціологічний підхід використовується в теоретико-методологічному обґрунтуванні щодо теоретичних та дослідницьких можливостей інтерпретативної традиції в соціології. Використання усноісторичних підходів також сформували теоретичну основу для аналізу емпіричних матеріалів, а методи інтерпретативної соціології та методологічні підходи усної історії були доповнені й розвинені в методологічному інструментарії фреймінг-аналізу на етапі аналізу даних. Такий методологічний синтез дозволив виокремити індивідуальні інтерпретації власних дій учасниками подій, а також ключові смислові конструкти Майдану.

Дослідження має чітку структуру, послідовність викладення матеріалу та високу культуру наукової аргументації авторських положень.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади історико-соціологічних інтерпретацій протестних подій» запропонована теоретико-методологічна база історико-соціологічного дослідження Євромайдану, що ґрунтується на якісних методах інтерпретативної традиції: методології усної історії на етапі збору даних та фреймінг-аналізу на етапі аналізу даних.

У другому розділі «Фреймінг-аналіз усних історій Майдану 2013–2014 років» розкрито методологію проведення та результати емпіричного дослідження фреймів Майдану 2013–2014 р. з позиції активних учасників протесту.

У висновках авторка формулює узагальнюючі положення роботи.

Результати дисертаційної роботи є переконливо обґрунтованими і отримали логічну, стилістично привабливу форму. Дисертація засвідчує професійну компетентність автора та наявність креативної, водночас дисциплінованої соціологічної уяви, яка є закоріненою у досконалому

володінні соціологічними текстами, як класичними, так і новітніми.

Результати дисертаційної роботи сприяють вирішенню актуальної наукової проблеми, яка полягає у суперечності між, з одного боку, наявністю в Україні зрілих наукових традицій якісних досліджень та інтерпретативної соціології та, з іншого боку, нереалізованістю евристичного потенціалу фреймінг-аналізу в історико-соціологічних інтерпретаціях протестних подій на базі значних обсягів емпіричної фактології та усної історії протестів, зафіксованої у свідченнях їх учасників.

Наукова новизна результатів дослідження.

Найвагомішим та достовірним результатом, які характеризують наукову новизну роботи і особистий внесок автора, слід вважати те, що на основі якісних соціологічних методів збору та аналізу даних авторкою вперше здійснено історико-соціологічну реконструкцію та систематизацію інтерпретативних схем (фреймів) учасників протесту на прикладі Євромайдану 2013–2014 років в контексті їхніх повсякденних практик та інтеракцій.

Зокрема, у авторському дослідженні:

уперше:

- Обґрунтовано і реалізовано в соціологічному дослідженні методологічну комбінацію таких підходів як інтерпретативна соціологія, методологія усної історії (на етапі збору даних) та фреймінг-аналізу (на етапі аналізу даних). На цій теоретико-методологічній основі виокремленні та проаналізовані індивідуальні інтерпретації власних дій учасниками протестних подій, а також ключові інтерпретативні схеми (фрейми) Майдану; протестні події досліджено крізь призму особистого індивідуального досвіду та їхнього значення для учасників подій.
- На основі аналізу глибинних інтерв'ю учасників Майдану виявлено індивідуальні фрейми протесту та систематизовано за їхніми інтерпретативними функціями в контекстах та динаміці розгортання протесту, а саме: фактори та причини протесту (діагностичний

компонент фреймінгу), стратегії протесту (прогностичний компонент фреймінгу), стимули та мотивації до колективних дій (мотиваційний компонент фреймінгу).

- Ідентифіковано тренд діагностичного компоненту фреймінгу Євромайдану: від реакцій на відмову влади від підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, припинення руху в бік Європи і спробу повернення до спільного економічного та ментального простору з Росією та іншими пострадянськими країнами (21–29 листопада 2013 року) до артикуляції справедливості у різних її конотаціях – неприйняття свавілля влади, жорстокості правоохоронців, несправедливості судочинства (30 листопада 2013 року – 18 січня 2014 року) і далі до вкорінення й закріплення у свідомості ідентифікацій цих основних проблем (19 січня – 22 лютого 2014 року).
- Визначено траєкторію змін прогностичного компоненту фреймінгу Євромайдану: від ідеї тиснути на владу різноманітними засобами мирних маніфестацій з метою формування зовнішньополітичного курсу країни (21–29 листопада 2013 року) до прагнень домогтися покарання та відсторонення від повноважень всіх винних у побитті мітингувальників у ніч на 30 листопада, звільнення заарештованих активістів та учасників, закриття всіх судових справ Майдану шляхом організації мистецьких акцій, щотижневих віче, протестів під адміністративними будівлями та біля будинків посадовців згідно стратегії мирного спротиву (30 листопада 2013 року – 18 січня 2014 року) і далі до прагнення змінити владу шляхом мирного спротиву або силоміць (19 січня – 22 лютого 2014 року).
- З'ясовані тенденції мінливості мотиваційного компоненту фреймінгу Євромайдану: від прагнень продемонструвати підтримку громадською думкою різних аспектів європейського вектору розвитку країни та політичного відмежування від Росії (21–29 листопада 2013 року) до бажань домогтися справедливого покарання або помсти винним

у застосуванні сили, змінити систему влади в країні загалом, допомогти постійним учасникам Майдану та солідаризуватися з ними, бути поруч з рідними та близькими в періоди напруги, перебувати в атмосфері відкритості, щирості, взаємоповаги та взаємодопомоги (30 листопада 2013 року – 18 січня 2014 року) і далі до мотивів відстоювання справедливості, честі, гідності та дотримання прав людини, підтримки активних учасників сутичок, захисту постраждалих у цьому протистоянні, відчуття взаємодопомоги та взаємодовіри, мобілізації заради уникнення репресій та знищення в разі поразки, перебування серед «своїх», сумління, провини («якщо не я, то хто?»), патріотизму тощо (19 січня – 22 лютого 2014 року).

- Виокремлені та розкриті сутнісні характеристики двох ключових фреймів щодо практик Майдану. 1) «Допомога» – фрейм характеру та особливостей участі людей в подіях Євромайдану концептуалізовано з позиції протестувальників та класифіковано за низкою характеристик: ресурси, сфера діяльності, професійність, тривалість надання, ступінь кризовості ситуації та тип реципієнта. 2) «Самоорганізація» – фрейм характеру взаємодії та комунікації протестувальників, або утворення їхніх низових волонтерських ініціатив – концептуалізовано як швидкий та спонтанний процес, що відбувався у відповідь на нові нагальні потреби, які виникали у періоди загострення протистояння. Окреслено дві основні структурні характеристики низових ініціатив Майдану: горизонтальна структура та функціональна спеціалізація учасників.

удосконалено:

- Запропоновано узагальнене визначення поняття фреймів протесту для використання в дослідженнях суспільно-політичних рухів як соціально та культурно сконструйованих індивідуальних та колективних схем інтерпретації, що формуються в актах інтерсуб'єктивної комунікації індивідів у відповідь на певні явища, події та процеси,

надаючи їм значущих для індивідів смислів, що може сприяти мобілізації прихильників протесту.

дістало подальшого розвитку:

- З'ясовані основні характеристики та методологічні особливості застосування усноісторичної методології в соціологічних дослідженнях. Методологія усної історії апелює до цінності досвіду, сприйняття, почуттів кожної окремої людини, що дозволяє багатоманітність в інтерпретаціях тих чи інших подій, множинність точок зору. Доведено, що усноісторичні глибинні інтерв'ю з учасниками драматичних суспільних подій, зокрема масових протестів, є ефективною методологічною стратегією для вивчення мотивів, поглядів, переконань, емоцій та особистого досвіду активістів і учасників протесту, а також – вивчення шляхів мобілізації та розгортання внутрішньої динаміки протесту.
- Наявні соціологічні дослідження смислів та цінностей Євромайдану структуровані та доповнені дослідженням інтерпретаційних схем протесту з погляду самих його учасників на основі фреймінг-аналізу їхніх усних історій.

Повнота викладу результатів досліджень в опублікованих працях.

Опубліковані наукові результати здобувача (5 публікацій у вітчизняних фахових виданнях, у тому числі у 2 виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, відображають основні наукові результати дисертації.

Практичне значення результатів дослідження.

Теоретичні та практичні положення роботи щодо обґрунтування евристичного потенціалу методологічних підходів усної історії і використання методу фреймінг-аналізу мають практичну цінність, оскільки становлять теоретико-методологічний інструментарій для історико-соціологічних

досліджень протестних рухів.

Емпіричні результати авторських досліджень можуть бути використані як аналітична база даних та інформаційний ресурс для вітчизняних управлінських інститутів, науково-дослідних установ та інформаційно-медійних мереж, у науково-методологічних розробках щодо використання якісних соціологічних методів для дослідження протестних рухів та в освітніх програмах з новітньої історії України.

Висновки та ідеї із дисертації можуть бути використані для викладання соціології у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації, зокрема у викладанні дисциплін «Соціологія», «Історія і теорія соціології», «Якісні методи соціологічного дослідження», «Соціологія суспільних рухів», «Новітня історія України» та ін.

Можна зробити загальний висновок, що поставлені завдання і наукова проблема є вирішеною, отримані в роботі результати характеризуються новизною й мають теоретичну та науково-практичну цінність і можуть бути використані для подальшої розробки цієї проблематики у вітчизняній та світовій соціологічній думці.

Слід зауважити, що оригінальність проведеного дослідження, методологічні підходи до розв'язання поставлених завдань, актуальність самого предмету дослідження, суб'єктивне розуміння опонентом деяких моментів дисертації, зумовлюють зауваження і побажання, які, на наш погляд, потребують уточнення:

- авторка цілком обґрунтовано показує, що за весь період Майдану, фреймінг змінився з бачення Майдану як мирного протесту, що тисне на владу, аби та відновила євроінтеграційний курс, до бачення Майдану як силового протистояння громадян проти насильницьких та незаконних дій влади. Чи не слід було би провести компаративний аналіз послідовності змін фреймів під час Майдану у співвідношенні з іншими подібними протестними рухами сучасного світу з тим, щоби виявити специфічні риси цього процесу в Україні?

- У підрозділі 2.4. «Фреймінг взаємодії та комунікацій учасників Майдану» досліджено фрейм «самоорганізація» як утворення низових волонтерських ініціатив. На нашу думку було б доцільно поряд з тим, як авторка дослідження виділяє діагностичний, прогностичний, та мотиваційний компоненти фреймінгу, як окремий виділити і дослідити ще й комунікативний компонент – оскільки майдан утворив специфічне за засобами комунікації мережане середовище, яке продовжує своє існування і після нього.

Наведені міркування не впливають в цілому на високу оцінку дисертаційної праці Прохорової А.А., не знижують її наукову і практичну цінність. Висловленні побажання і зауваження носять дискусійний характер та спрямовані на привернення уваги дисертанта до ще недосліджених аспектів наукової проблеми.

Наукові положення, результати та висновки дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлено великою кількістю проаналізованих дисертантом джерел, емпіричних даних, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних методів дослідження.

Тема дисертації є актуальною, її структура добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему. Робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною.

Дисертаційна робота відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.229.01 із спеціальності 22.00.01 – теорія та історія соціології, оскільки основні результати дисертації із досягнутими рівнями наукової новизни отримані за такими напрямками дослідження, згідно паспорту цієї спеціальності:

– п. 2. Вивчення постулатів, інших вихідних тверджень стосовно соціального життя суспільства, поведінки людей, способів їх взаємодії: «Запропоновано узагальнене визначення поняття фреймів протесту для використання в дослідженнях суспільно-політичних рухів як соціально та культурно сконструйованих індивідуальних та колективних схем інтерпретації, що формуються в актах інтерсуб'єктивної комунікації індивідів у відповідь на певні явища, події та процеси, надаючи їм значущих для індивідів смислів, що може сприяти мобілізації прихильників протесту»;

– п. 6. Вивчення системи пізнавальних методів, технологій і процедур, що забезпечують повноту опису, пояснень і передбачень соціальних явищ, процесів та відносин на тому чи іншому рівні соціальної організації суспільства: а) «Обґрунтовано і реалізовано в соціологічному дослідженні методологічну комбінацію таких підходів як інтерпретативна соціологія, методологія усної історії (на етапі збору даних) та фреймінг-аналізу (на етапі аналізу даних)»; б) «З'ясовано основні характеристики та методологічні особливості застосування усноісторичної методології в соціологічних дослідженнях»; в) «Доведено, що усноісторичні глибинні інтерв'ю з учасниками драматичних суспільних подій, зокрема масових протестів, є ефективною методологічною стратегією для вивчення мотивів, поглядів, переконань, емоцій та особистого досвіду активістів і учасників протесту, а також – вивчення шляхів мобілізації та розгортання внутрішньої динаміки протесту».

Представлена до захисту дисертаційна робота Прохорової А.А. на тему: «Фреймінг-аналіз в історико-соціологічних інтерпретаціях протестних подій: на прикладі Євромайдану 2013–2014 років» є самостійним та оригінальним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі соціологічної науки.

Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до вимог державного стандарту, за своєю структурою та стилем викладу відповідають вимогам

МОН України. 8. Дисертація та автореферат Прохорової Анни Андріївни «Фреймінг-аналіз в історико-соціологічних інтерпретаціях протестних подій: на прикладі Євромайдану 2013–2014 років» за своєю актуальністю, науково-методичним рівнем, новизною, теоретичною та науково-практичною значущістю відповідають вимогам, що висуваються до кандидатської дисертації з соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології та існуючим вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук (зокрема, пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.) і Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 р.).

На нашу думку, авторка дисертаційної роботи Прохорова Анна Андріївна заслуговує на присудження наукового звання кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології

Офіційний опонент –

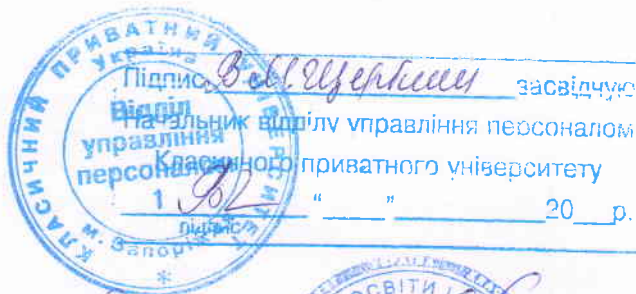
доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціології

та соціальної роботи Класичного

приватного університету (м. Запоріжжя)

В.М. Щербина

Засвідчую

*Вісник
секретар*

В.М. Щербина